4.5. Mutezile

Kelime olarak ayrılanlar ve uzaklaşanlar anlamına gelir. Mutezile tabiin âlimlerinden Hasan Basrî'nin (öl. 110/728) dersini ve görüşlerini terk eden Vâsıl bin Atâ (131/748) ile ona uyanların oluşturduğu mezheptir. Bir görüşe göre Hasan el-Basri'ye meclisinde büyük günah işleyenin durumu sorulmuştu. Henüz Hasan Basrî cevap vermeden Vâsıl, büyük günah işleyen kimsenin küfür ile iman arasında bir konumda olduğunu söylemiş, hocasını ve görüşlerini terk etmiştir. Akılcı bir mezhep olan Mutezile, mantık kurallarıyla çelişir gördüğü ayet ve hadisleri, başka anlamlarda yorumlamış ve bu işi yaparken akla öncelik vermiştir.

Mutezile'nin doğuşuna etki eden faktörler arasında büyük günah işleyenin durumu, insan iradesi ve kader meselesi, karşılaşılan yeni durumlar ve tercüme hareketleriyle oluşan felsefi akımlara karşı akli delillerin kullanılması gibi hususlar zikredilebilir. Mu'tezile, tevhid anlayışı gereği, tek kadim varlık olarak yalnızca Allah'ın (cc) zatını kabul etmektedir. Allah dışındaki hiçbir varlığın kadim olamayacağını öne sürmektedir. Onlar, Ehlisünnet'in aksine, Kur'an-ı Kerim'in de yaratılmış olduğunu ve dolayısıyla kadim olamayacağını iddia etmişlerdir. Abbasiler devrinde özellikle Halife Me'mun ile birlikte devletin resmî mezhebi hâline gelen Mutezile, Kur'an-ı Kerim'in sonradan yaratılmış (mahluk) olup olmadığı (Halku'l-Kur'an) konusundaki görüşlerini baskıcı bir tutumla Ehlisünnet âlimlerine kabul ettirmek istemiştir. İslam tarihinde Kur'an'ın mahluk olduğu görüşü üzerinden yapılan baskılar sebebiyle 830-850 yılları arasındaki döneme "mihne yılları" denilmiştir. Ehlisünnet imamlarından Ahmed bin Hanbel, Mutezile'nin bu görüşüne karşı çıktığı için işkencelere maruz kalmıştır.

Görsel 3.14: İnsanın farklı seçenekler arasından istediğini seçebilmesi irade sahibi olduğunu gösterir.

T TARTIŞALIM

Aşağıdaki ayetleri insanın iradesi ve özgürlüğü açısından inceleyerek çıkardığınız sonuçları arkadaşlarınızla sınıfta paylaşınız.

- ✓ Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir.

  (Zümer suresi, 62. ayet.)

- ✓ Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

  (İnsan suresi, 30. ayet.)

- ✓ De ki: "Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Öyleyse müminler, yalnız Allah'a güvensinler."

  (Tevbe suresi, 51. ayet.)

- ✓ Allah, kimi doğru yola iletirse, odur doğru yolu bulan. Kimleri de saptırırsa, işte onlar, ziyana uğrayanların ta kendileridir.

  (Araf suresi, 178. ayet.)

- ✓ Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."

  (Araf suresi, 23. ayet.)

- ✓ İman eden ve nesilleri de iman konusunda kendilerinin yoluna uyanlar var ya, biz onların nesillerini kendilerine kattık. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazandığı karşılığında rehindir.

  (Tûr suresi, 21. ayet.)

- ✓ Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.

  (İnsan suresi, 3. ayet.)

- ✓ De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."

  (Kehf suresi, 29. ayet.)

Mutezile'nin Temel İlkeleri (Usul-i Hamse)

Mutezile mezhebinin inanca dair ilkeleri Usul-i Hamse (Beş Esas) şeklinde özetlenebilir. Mezhebin temel görüşlerini ifade eden bu esasları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

- ✓ **Tevhid:** Allah'ın (cc) sıfatları zatının aynıdır. Allah (cc) zatı ile bilir, zatı ile görür. Mutezile Allah'ın (cc) sıfatlarını reddeder. Allah'ın (cc) zatı dışında ayrıca sıfatları yoktur.
- ✓ **Adalet:** İnsan yaptığından sorumludur. Mutezile'ye göre insanın yaptıklarından sorumlu tutulabilmesi için kendi fiillerini kendisinin yaratması gerekir. İnsanın yaptıklarını da Allah (cc) yaratsaydı insan bu fiillerinden sorumlu tutulamazdı. Mutezile bu konudaki görüşü sebebiyle Ehlisünnet'in kader anlayışının dışına çıkmış, ilahi takdiri yok sayarak insanın kendi kaderini kendisinin belirlediğini söylemiştir.
- ✓ **El-Menzile beynel menzileteyn:** Büyük günah işleyen ne tam mümin ne de kâfirdir. Bu ikisi arasındadır. Eğer tövbe etmeden ölürse ebedî olarak cehennemde kalacak, tövbe ederse mümin olarak cennete girecektir.
- ✓ **El Va'd ve'l Va'id:** Allah'ın (cc) adaleti iyilikleri mükâfatlandırmayı, kötülüklere ceza vermeyi zorunlu kılar. Mutezile bu sebeple günah işledikten sonra tövbe etmeyen kulu Allah'ın (cc) bağışlamasını ve şefaati reddeder.
- ✓ **El-Emr Bi'l-Maruf ve'n –Nehy ani'l Münker:** İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak her kul için zorunludur.

Mutezile usul-i hamse adı verilen yukarıdaki ilkeleri yanında Ehlisünnet'in kabul ettiği rüyetullahı yani Allah'ın (cc) ahirette görüleceği anlayışını reddeder. Ayrıca bir şeyin iyi veya kötü, güzel veya çirkin (hüsün-kubuh) olduğunun akılla bilinebileceğini iddia eder.

20 bk. Şerafeddin Gölcük, Kelam Tarihi, s. 42.
21 Ahmet Saim Kılavuz, İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş, s.484.
22 M. Sait Şimşek, "Cebriye" md. Şamil İslam Ansiklopedisi, C 1, s.279-280.
23 Ahmet Saim Kılavuz, age., s.168.